

Проф. др Станка Стјепановић

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ КАО СМЈЕРНИЦА САВРЕМЕНОМ ЗАКОНОДАВЦУ

Свети Сава је у своје Законоправило унио и дио свјетовног законодавства које је преузео из византијских зборника, желећи на тај начин да српску државу и њене поданике правно усмјери и да српско обичајно право догради свјетовним законима. Законоправило Светог Саве је четрдесет година изучавао Јефтимије Јовановић и иза себе оставио први уибеник. Толико времена га је проучавао и Сергеј Викторович Троицки и оставио бројне радове, а посебно детаљну смјерницу како треба издати фототипије Законоправила. Ауторка указује на потребу обједињавања проучавања Законоправила Светог Саве у дјелима Јефтимија Јовановића и Троицког и мишљења је да би то довело до закључка да је Свети Сава и стваралац правне терминологије, не само код Срба, већ и код осталих словенских народа. Повезати проучавање Законоправила Светог Саве и кроз радове Јована Хаџића, професора Шљапкина, Бенешевича и Валтазара Богшића, довело би науку црквеног и грађанског права до закључка да је враћање изворима најбезбједнији пут до савременог уређења правних института. Законодавцу би Законоправило могло бити смјерница како да донесе примјењиве прописе који ће бити прилагођени адресатима, водећи рачуна о географском положају, економском и социјалном стању.

Кључне ријечи: Законоправило; Законодавство; Обичај; Брак; Извори.

1. УВОД

Рад на свом законодавном дјелу, Законоправилу, Св. Сава је започео знатно прије него што је од византијског цара и патријарха 1219. године у Никеји остварио аутокефалију за Српску цркву, а самим тим и путоказ за односе српске државе и цркве. Да би се створило такво дјело које ће моћи служити за управљање и црквом и државом морао је

Станка Стјепановић, stanka.stjepanovic@pravni.ues.rs.ba.

да прође дужи временски период. Требало се пронаћи, у хришћанством умивеном, римском праву садржаном у разним византијским зборницима оно што најбоље одговара за српску цркву и државу.

Сам Св. Сава то своје дјело у уводном дијелу назвао је Законоправило. Он је нагласио да ни једна ријеч из грчког или латинског језика која је садржана у тим византијским зборницима неће остати непреведена на српскословенски језик. У литератури се често спомиње ово дјело под називом Номоканон Св. Саве. Нема никаквог разлога да се тако именује дјело које је Св. Сава сâм другачије назвао. Он је желио да на словенски језик преведе сваку ријеч како би сваком члану своје цркве и поданику државе могао бити прихватљив, тако да би се по њему могао управљати. Номоканон је грчка ријеч која управо у свом наслову каже да садржи и законе, номе, по којима се управља држава, а које се односе и на све поданике па и за чланове цркве. Али то значи да ће у цјелости бити поштована и унутрашња организација цркве за коју важе канони – правила.

Сигурно је да је Св. Сава из преко стотину византијских зборника изабрао оно што је могло да се укомпонује у до тада постојеће обичајно право српског народа. Иако је његов биограф Доментијан говорио да је Св. Сава враћајући се из Никеје у манастиру Филокал код Солуна написао многе књиге законске, то се не би могло дословце схватити с обзиром на то да се на оваквом великом подухвату бирања градива из византијских зборника морало радити годинама прије тога.¹ Почео је сигурно свој рад на томе још за живота свога оца Св. Симеона Немање. Могло би се рећи да је Св. Сава тај рад почео заједно са зидањем Хиландара и увиђајући да се од стварања таквог духовног центра може доћи до аутокефалности Српске цркве, а онда уз то и до државе у односу симфоније са црквом. За такав огроман посао требало је да се у једној личности нађе примјер врлинског живота и државничка мудрост и дубоко познавање српског обичајног права. То је све било спојено у личности Св. Саве, монаха, подвижника и принца Немањића. Потребно је напоменути да у тадашњем српском језику, односно словенском језику није уопште постојало правних термина. Управо желећи сачувати чистоту језика, није дозвољавао да се из преузетих зборника задржи било који појам на грчком и латинском језику из рим-

---

¹ В. Гардашевић, *Значај Светосавске Крмчије за наше црквено и државно законодавство*, II (XVII), св. 1, Београд 1958, 3–13. В. Гардашевић износи мишљење да је манастир Филокал, који Доментијан помиње, данашњи манастир у Солуну Влададон. Тај данашњи манастир има доиста предиван поглед на цијели Солунски залив али се у свом раду Гардашевић не позива на извор за своју тврдњу да су у том манастиру монаси и данас сачували предање о одјелењима у којима је Св. Сава становао и мјесту у цркви на којем се Богу молио, а према сазнању у данашње вријеме у Влададону се не може сазнати за ову чињеницу.

ског права. Он је стварао нове ријечи за сваки правни институт. То је захтијевало дуже вријеме. До сада није обраћано довољно пажње у изучавању овог правничког рада Св. Саве.

Неоправдано је затамњена чињеница да је Св. Сава стваралац правне терминологије и да га треба сматрати оснивачем и творцем правне терминологије не само код српског народа него и код осталих словенских народа у чије је државе пренесено његово Законоправило. При преводу са грчког језика он је створио нове ријечи, нове изразе и термине. При том је водио рачуна да буде разумљиво свима из његовог народа, а да се та ријеч може прихватити као правни термин. Многим терминима, за оне које је сматрао да ће бити недовољно јасни обичном народу, дао је јасноћу тумачењем и прилагођавањем на познате појмове. Многи се са недовољном пажњом обраћају дјелу Св. Саве сматрајући га обичним правним трансплантом. Изабрати нешто из стотине зборника и створити ново и јединствено дјело није нимало лак задатак. Водећи при том рачуна да је српско обичајно право било мекше и од хришћанством умивеног, раније округлог римског права које се налазило у византијским зборницима.² Иако је и српско обичајно право водило рачуна о слабијем и сиромашном, још више је ова брига ојачана уношењем у Законоправило одредби Прохирона. Он га је назвао Закон градски. Тако да је Приручник, који је био намијењен судијама у вријеме његовог доношења крајем деветог вијека постао смјерница из грађанског и кривичног права, а и за судски поступак. Како је средином прошлог вијека надахнуто говорио историчар Никола Радојчић „да кроз сваку главу Прохирона првовјејава тежња за заштиту слабијег и сиромашнијег”.³ Како је раније истицао Соловјев, само двије главе Прохирона односе се непосредно на црквено право, и то глава 24 о тестаментима епископа и калуђера и глава 28 о избору епископа. По његовом мишљењу, у Крмчију је унет цијели Прохирон као основни зборник византијског грађанског и кри-

---

² А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926, 21–23. Према мишљењу Соловјева, Св. Сава је показао своју правничку умјешност и спајање црквеног и византијског свјетовног права са постојећим српским обичајима и као примјер наставка рада за постизање правне хармоније за цркву и државу у доношењу Жичке повеље 1220. год. У члановима 17–29, допунио је постојеће каноне и законе у Крмчији према укоријењеном обичају код српског народа. Тако је члан 17 Жичке повеље гласио: Да се не раставља муж од жене и жена од мужа, што у ствари садржи и 48. Апостолско правило и правило 87. и 93. Трулског сабора, али док се казне по канонима за преступнике своде на епитимије, а њихов је циљ покајање, а у византијским законима на тјелсну казну, у повељи је то прилагођено обичају јер преовлађује глоба у новцу и натури. Соловјев каже да се управо у погледу кажњавања код самовољног раскида брака, прелубе, двоженства и др. могу сматрати за плод правничког рада Св. Саве. (Више видјети у А. Соловјев, *Историја словенских права*, Београд 1998, 192.)

³ Н. Радојчић, *Властел у Закону градском Номоканона Св. Саве*, Глас САНУ, Београд 1949.

вичног права и поступка, јер су многе његове одредбе (нарочито оне из брачног и насљедног облигационог права) могле да буду веома корисне за правни живот ондашњег друштва.⁴

Тако је кроз Прохирон, захваљујући Св. Сави, у српску државу и цркву започело уношење ромејских закона, не као БРИСАТИ ОВУ РИЈЕЧ римских закона већ као дио вјере кроз Законоправило, са приступом њима као дисциплином за чланове Цркве. Кроз Законоправило, својим огромним ауторитетом и светитељским начином живота, Св. Сава улио је римско право у све просторе на којима се простирала Српска црква, која је често обухватала више простора него званична српска држава, а што можемо видјети из разних извора које су се све земље сматрале српским у средњем вијеку. Како каже историчар Стојан Новаковић, није било потребе да буде нека друга земаљска законодавна одлука да се римско право уводи на подручје српске државе и „римско право је прокријумчарено“ дошло до српске државе у примјену. Римско право је на тај начин дошло не само у српске земље већ и у Русију која је територијално била далеко од утицаја римског права, а кроз Законоправило је каналисано у њу римско право.

2. ЗАКОНОПРАВИЛО – ОСНОВ РАДОВА

У овом дијелу рада указаћемо на радове који су за основ имали Законоправило Св. Саве, а чији су аутори уложили вишедеценијски труд да би изучавали Законоправило Св. Саве. Аутори често нису били у прилици да прочитају и анализирају радове дугих аутора, често својих савременика, као ни да своје радове одштапају, што је резултовало недовољним и несистематичним истраживањем Законоправила и неуочавањем његове праве вриједности за правну науку.

2.1. Основ докторске дисертације Јована Хацића

Други по реду који је проучавао Законоправило Св. Саве, ако посматрамо временски, а на кога се до сада није обраћала довољна пажња је Јован Хацић који је истовремено много хваљен и много нападан у погледу доношења и стварања првог Грађанског законика Србије.⁵

У његовој биографији пише да је завршио студије права на Универзитету у Бечу и да је 1826. докторирао у Пешти из области правних наука. Мало се обраћа пажња на основ дисертације која је носила

---

⁴ А. Соловјев, *Историја словенских права*, Београд 1998, 189.

⁵ *Грађански законик за Краљевину Србија одлукама Касационог суда у Београду*, Београд 1939.

наслов *О узроцима развода брака према учењу Источне православне цркве Христове*.⁶ Сам Хаџић у уводу у предмет расправе рекао је: „Да ће расправити питање о узроцима развода брака што начела исте цркве сматрају најбистријим извором. Пошто се свагда и свуда сматра да правила могу поучити о томе, а шта се на основу њих може применити у пракси. Сматра да држава постаје јак стожер и да се опште добро увећава и да из приватне удобности проистиче још његов већи раст, ако све групе људи без обзира на религију или нацију, кроз векове чувајући начела и установе, увећавши снагу усред протеклог времена и оформивши свој дух, држећи се вредно и мирно као потоци из различитих извора усмерени ка једној реци безбедне налазе своју сврху у држави и уживају у њој.”⁷ На крају своје дисертације, Јован Хаџић је као додатак написао кратак попис неких збирки, нарочито зборника канонског права који се у Источној цркви чак и у питањима брака узимају као извор и водич. У том додатку у својој дисертацији, он каже да је пред својим очима имао такву „књигу за управљање” из које је највише проучавао по питању брака која је издана 1787. године у Москви и при томе је у своју дисертацију додао и наслов те књиге у оригиналу на словенском језику.⁸ Види се да у то вријеме, када је радио на својој докторској тези Јован Хаџић није имао на увид преписе Законоправила, већ само штампану Кормчу књигу која је дошла из Русије. Види се колико је посвећивао пажње снази брака и породице за једну државу. Осим тога ту можемо наћи и основ будућој одредби параграфа 93 Српског грађанског законика који је за питања брака упућивао на све оно што важи у књизи Кормчој.⁹ Осим тога посредно се сусрео и са Законоправилом штампаним у Трговишту на старовлашком црквенословенским слогом у штампарији 20. марта љета 7160, а Христовог 1652. у Великом пошту.¹⁰ То је Законоправило издао митрополит Стефан о свом трошку.

Сматрамо да је Јован Хаџић до оваквог закључка дошао, да је Законоправило преведено са грчког директно, јер није имао на увиду преписе Законоправила Св. Саве у рукописним књигама. Иначе би видео да

⁶ Ј. Хаџић, Инаугурална правна дисертација, *О узроцима развода брака према учењу православне цркве Христове*, са латинског превео Владислав М. Тодоровић, Матица Српска, Нови Сад 2010.

⁷ *Ibid.*, 41.

⁸ *Ibid.*, 115.

⁹ *Грађански законик за Краљевину Србију*, Београд 1939, 34. Став 1 параграфа 93 гласи: Брак законим законом закључени, осим смрти једног супруга, који сам по себи престаје, само се из особитих важних црквом прописаних узрока уништити, или развести може. Ови су узроци у књизи Кормчији, која духовним властима за управљање служи, изложени, од којих се овде наводе...

¹⁰ *Ibid.*, 119.

је Св. Сава тај који је своје дјело назвао Законоправило. Тим више, што се још у 16. вијеку у Влашкој као службени језик задржавао словенски језик српске редакције, а књиге су штампане српском редакцијом овог језика о чему свједочи и Милешевски препис Законоправила Св. Саве из 16. вијека који се данас чува у Националној библиотеци Румуније у Букурешту као експонат под бројем 289.¹¹ Сигурно је да су велики утицај имале и жене српкиње којима су се Влашке војводе женили као што је то било у случају са војводом Јованом Нагој који је био жењен рођаком миторполита Максима Бранковића. Српкиња је била и Сана, жена влашког господара Михаела Витјаза који је владао 1593–1601. године. Управо кроз међусобне женидбе влашких господара који су се женили Српкињама, као што су у ранијим вијековима српски господари женили кћерке влашких господара, може се установити од куда је преписивач у Влашком манастиру у 16. вијеку преписивао у „Тара романеску“, Милешевски препис Законоправила Св. Саве. Овај препис је сигурно чуван и о њему су бригу водили влашки господари. Слиједећи послје Косовског боја пут избјеглишта свога народа, оригинални Милешевски препис стигао је на просторе Влашке и Молдавије сигурно већ тада.¹² Смјерница Хаџићу за уношење и регулисање брачних односа било је Законоправило које је до њега дошло из Русије. Колико су му могућности на политичкој сцени Србије 19. вијека дозвољавале, због притиска Аустрије, он је успио да сачува извор брачног права у Грађанском закону из 1884. године без замућивања.

2.2. Законоправило у трипартитном систему

Јефтимије Јовановић уложио је огроман труд четрдесет година проучавајући „Кормчују књигу“ која се нашла крајем 18. вијека у Карловачкој митрополији у штампаном издању, када је дошла из Русије. У њој су уз постојеће одребе из Законоправила Св. Саве додане још неке главе које су користиле Руској цркви у борби са руском државом. Додат је фалсификат зван Константинова даровница и неке одредбе о положају руског патријарха.¹³ Он је превео и на латински језик Законоправило и први га сложио у трипартитни систем, лица, ствари и тужбе. Одштампао је први уџбеник Православног црквеног права у свијету – Начатки црквеног права Источно православној цркви, и на тај начин учинио доступним западној хришћанској науци да се

---

¹¹ P. P. Panatiescu Manuscrise slave din Biblioteca academieai RPR BUCUREST 1959.

¹² С. Стјепановић, „Однос Милешевског преписа Законоправила Св. Саве и Сарајевског преписа Законоправила“, *Гласник ПБФ* 11/2012, 155–171.

¹³ С. Стјепановић, „Први уџбеник грађанског и црквеног права Јефтимија Јовановића“, *Зборник радова Хармонизација грађанског права*, Источно Сарајево 2011, 85–106.

уознају са законима и правилима Православне Цркве. Иако је, можемо рећи највећи канониста Сергеј Викторович Троицки знао и истицао да је то први уџбеник Православног црквеног права на свијету, можемо закључити да га он није видио, зато што је сматрао да је изгорио у Новом Саду у току буне 1848. године.¹⁴ Тако је остало мало изучавано стваралаштво Јефтимија Јовановића и његово занемаривање као и занемаривање свестраног изучавања Законоправила Св. Саве. У вријеме кад је Јован Хацић радио на изради своје докторске тезе и изучавању Кормче књиге, радио је истовремено и Јефтимије Јовановић сенатор града Новог Сада, адвокат и секретар Конзисторије Епархије бачке који је обављао у току свог рада и посао судије, не само у Новом Саду, већ пред крај свог живота и у Тополи.¹⁵ Он је 40 година изучавао и сложио у трипартитни систем комплетно Законоправило. Прва књига одштампана је 1841. године у Новом Саду у штампарији Павла Јанковића Вдове, а носила је поднаслов *О лицијех*. Књига је штампана у нади да ће њени претплатници дати обећани новац, а како се види из предговора у другој књизи која носи назив *Расужденије о браку*, претплатници нису били уредни у плаћању књига које су добили, тако да је штампање било онемогућено. Види се да је он имао у рукопису и трећу књигу *О судовима*. Када су га нападали разни критичари, он је једном реченицом рекао какав је однос између њега и дјела био. Из тога се види и колико је у то вријеме ауторитет творца Законоправила Св. Саве имао огроман утицај као свето слово у коме се ништа не смије мјењати. Рекао је да се труди да ништа не мијења и да ништа не додаје своје већ само да сложи у систем. Доиста, он је у другом дијелу друге књиге коју је назвао *Расужденије у браку* урадио систем по главама сврстајући материју из Законоправила у осамнаест глава полазећи од безбрачности. Како сљедује брак послвије обручења, он је најприје ставио другу главу о обручењу, а затим о закључењу брака. Потом је одвојио по главама, о другом браку, о трећем браку, о четвртом браку и као додатак уопште о многоженству, затим о вјенчању брака и послвије тога о сродству као препреци за ступање у брак, о сродству и усходним и нисходним сродницима и о побочним сродницима и сродницима са стране и о разводу брака. У завршној глави говорио је о заштити удовица. Стављајући у систем одредбе које се налазе у Законоправилу, показао је да, иако му то није била намјера, Законоправило Св. Саве може бити и као уџбеник не само за црквено право, већ и за грађанско право.

---

¹⁴ С. В. Троицки, *Црквено право*, Београд 2011, 64.

¹⁵ С. Стјепановић, „Јефтимије Јовановић писац првог уџбеника грађанског и црквеног права“, *Годишњак правног факултета у Источном Сарајеву* 1/2010.

2.3. С. В. Троицки о радовима на Кормчој књизи

Троицки је знао за ово дјело Јефтимија Јовановића, али није имао прилике да га види сматрајући да је то дјело изгорјело.¹⁶ Ово можемо закључити јер је наводио да се ради о архимандриту, а сам је Јефтимије Јовановић у уводном дијелу својих књига навео шта је он по професији, и тачно навео која су његова занимања и звања. Троицки је очито користио неке изворе у којима није имао прве стране књиге. Константовао је да је цијели материјал узимао из Крмчије. Истицао је да је Јефтимије у духу Јустинијанових институција право подијелио на три дијела *de personis, de rebus, de sanctionibus*. Ту је приписао овом Јефтимију и монографију *О судје церковних*. Међутим то дјело је у ствари дјело архимандрита раковачког на Фрушкој гори Евгенија Јовановића из 1836, штампано 1844. у Карловцима. Од значаја за оне који се баве правном науком било би сазнати изворе којима се користио Троицки. Он истиче да је часопис Православље 1870. превео и објавио књигу митрополита Андрије Шагуне под називом *Руководство канонског права Православне источне цркве*. Он је тврдио да је Шагуна у својој књизи искористио књигу Јефтимија Јовановића. То је тачан закључак, јер из списка пренумераната проистиче да је Андреј Шагуна у вријеме издавања књиге Јефтимија Јовановића био архимандрит у Епархији бачкој, а своју књигу је објавио 1854. на румунском језику. Затим је важно да се разријеша питање шта се тачно десило са трећом књигом Јефтимија Јовановића, како би се могло приступити изучавању дјела Јефтимија Јовановића. По нашем мишљењу требало би више анализирати поменути рад Андреја Шагуне да би се могла утврдити и реконструисати и трећа књига Јефтимија Јовановића.

Законоправило Св. Саве Троицки је проучавао кроз разна дјела и за собом је оставио готово полувјековни рад. Он је предано радио на истраживању овог дјела и у својој деветој деценији, о чему свједочи његово писмо штампано на ћириличној машини, сачувано од пропадања у збирци *Љубомир Бошковић* у Архиву Војводине под бројем 23.¹⁷ Писмо је писао у својој 86. години.

¹⁶ С. В. Троицки, *Црквено право*, Београд 2011, 64. „Важно је знати да у православном свету први уџбеник црквеног права написао и објавио један српски писац. 1841. у Новом Саду је на српском и латинском штампана књига *Начатки церковнаго права древња восточнија цркве по књиге Кормчем* архимандрита Јефтимија Јовановића.”

¹⁷ Писмо је датирано са 05.03.1964. године и гласи: Много поштовани господине професоре (па је уз њега додато руком Тадићу) пошто стање здравља не дозвољава мени да дођем к Вама, молим да ми саопштите Ваше авторитетно мишљење у погледу два питања везана са припремом за издавање Светосавке Крмчије... био бих врло захвалан Вама, ако би нашли могућност да ме посетите, да би се расправила ова и још друга питања. Због болести срца већ дуго не излазим из куће зато стојим увек Вама на расположењу, али морам предупредити Вас да станујем на четвртог спрату и без лифта. (У потпису је руком записано да је Ваш увек одани Сергије В. Троицки.)

Троицки је уложио не само велики труд око изучавања Законоправила Св. Саве већ је морао да води расправу и о томе да ли је Св. Сава уопште аутор Законоправила. Тим више што су ауторство Св. Саве оспоравали и у двадесетом вијеку. У истој збирци „Љубомир Бошковић“ у Архиву Војводине налази се и куцани текст и руком исправљани по самом аутору, под називом *Чешки научник о Светосавској крмчији*. Он овде анализира рад професора Прашког универзитета Ј. Вашице *Collectio 87/93 capitolorum dani Ius nomocanon slaves* у часопису Словенског института Чешко-словачке академије *Vybizantino slavica (1959 N. I)*. Овдје се види да је Троицки задовољан што писац тог чланка дијели његово мишљење да је Св. Сава, не само иницијатор, него ван сумње аутор овог Номоканона (Законоправила). Професор Вашица се слаже са мишљењем Троицког израженим у његовом другом раду *Како треба издати Светосавску крмчију*.¹⁸ Он је у том раду истакао да је Св. Сава не само боље превео грчки текст, већ је изабрао за свој превод бољи грчки оригинал него тај списак грчког номоканона, који су имали у десетом вијеку бугарски преводиоци. Он истиче како је професор Вашица убједљиво доказао многобројним примјерима, упоређујући бугарски превод са Светосавским преводом и са грчким текстовима којима су се користили бугарски преводиоци и оне којима се користио Св. Сава. Са коликом је количином научне прецизности Троицки приступао сваком дјелу, чиме се може потврдити исправност и тачност теза о дјелу Св. Саве, доказује и његов додатак коментару дјела професора Вашице. У томе, он каже да је примјерак грчког номоканона који су Бугари добили од Цариграда био не само неисправан, него у неким мјестима и намјерно фалсификован од стране византијских политичара. Троицки каже: „Из договора цара Николаја са Бугарима 866. године, видимо да су Бугари хтјели да њихова црква буде потпуно независна и да добије свог патријарха, али су византијски политичари хтјели да посредством цркве Бугарску подчине Цариграду. Доказ су томе ријечи у 34. Апостолском канону који даје право на самосталност цркве сваког народа ‘сваког народа намјерно изоставили’.“ Сва тендециозна испуштања и допуне у тексту бугарског номоканона, као и велики недостаци у његовом преводу објашњавају зашто је Св. Сава узео на себе тежак посао на спремању новог словенског Номоканона, те зашто је цијели словенски свијет тако радо напустио стари словенски номоканон и прихватио нови Номоканон српског Просветитеља. Објашњавају нам и то како је велика заслуга Св. Саве за цијели православни свијет, за све националне словенске цркве.¹⁹

¹⁸ С. Троицки, *Како треба издати Светосавску Крмчију*, споменик САНУ СЦ, 1952.

¹⁹ С. Троицки, *Чешки научник о Светосавској Крмчији*, Архив Војводине, збирка Љубомир Бошковић.

Проучавањем његових писама, долазимо до закључка да је Сергије Троицки имао за свој рад на изучавању Законоправила Св. Саве слабу материјалну подршку од саме државе и САНУ. Из његовог писма види се да тражи новчана средства за одлазак у СССР, ради проучавања материјала у вези са издавањем Светосавске крмчије, али и поред одлуке САНУ од 12.02.1956. године, види се из потврде САНУ од 12.07.1956. да му нису уручена никаква девизна средства за његов пут у иностранство – Москву.²⁰ Троицки је указао и на рад Бенешевича и то у свом допису Српској академији наука, одјељењу друштвених наука које је датирано са 16.05.1956. Из његовог писма може се видјети колика је заслуга В. Н. Бенешевича за проучавање Старословенске Крмчије. Бенешевич је 1906. године у Петрограду одштампао први том дјела *Древна славјанска Кормчаја 14 титулов без толковани*, а послје двадесет година био је одштампан и други дио тога рада. Бенешевич је сматрао као најважнији задатак науке да изда Крмчију (Законоправило) са тумачењима о чему свједочи његов реферат читан на четвртном међународном скупу византолога у Софији.²¹ Занимљиво је да се дјело Бенешевича, тачније речено његова друга књига *Древна славјанска Кормчаја 14 титулов без толковани*, сматрало изгубљеним као и дјело Јефтимија Јовановића. Мислило се да је пропало вишом силом, то јест да је изгубљено за вријеме велике поплаве у Лењинграду и да га нема ни у највећим библиотекама Европе и Америке. Сам рад Бенешевича на припремању издања Светосавске крмчије био је прекинут од стране совјетске владе која је била незадовољна што је послао рукописе свога таста, професора Зелинског, њему у Варшаву и што је дао Баварској академији наука свој рад *Јована Сколастика синтагма* који је био штампан у Минхену 1937. Према подацима, совјетске власти су ухапсиле Бенешевича у тренутку када се спремао да возом одпутује за тадашњу Краљевину Југославију да би учествовао у завршним припремама за издавање Светосавског Законоправила. Због тога га је совјетска влада лишила звања академика и протјерала на сјевер Русије и он је умро, а његови радови постали су забрањени за проучавање. Шта је било даље са дјелима Бенешевича може се видјети из поменутог писма професора Троицког. У њему је описао како је дошао до удовице професора Бенешевича и сазнао за пут рукописа професора Бенешевича. У стану у коме је живио Бенешевич постојали су његови рукописи, а у подруму исте зграде рукописи његовог таста професора Зелинског и они су страдали за вријеме поплаве док су рукописи Бенешевича били нетак-

---

²⁰ Потврда САНУ број 2428 од 12.07.1956, Архив Војводине, збирка Љубомир Бошковић (Ф522).

²¹ Извјестија на Блг. арх. институт, Софија 1935, 137–144.

нути. Послије његовог прогонства, његова жена је сакупила рукописе и предала их уредно Архиву Лењинградске Академије наука. Међу тим рукописима постојао је необјављени текст Јефремовске Крмчије којом се Св. Сава користио при превођењу свог Законоправила. Троицки је био лични познаник са Бенешевичем. Иако се Троицки тешком муком борио да дође до неопходних средстава за путовања, ипак је дошао и до Историјског музеја у Москви и Лењинградске библиотеке.²² У писму које је Троицком упутио његов некадашњи ученик, а у вријеме писања писма 1956. године професор Лењинградске духовне академије, Л. Н. Паријски стоји да: „... Цијели тај Архив лежи нетакнут од 1937. године као да чека Троицког, сарадника Бенешевича у пријашњим годинама“.²³ Професора Бенешевича је поменуо и Ватрослав Јагић у свом писму упућеном 1905. године Илариону Руварцу, тврдећи да ће Бенешевич као млађи лакше спремити издање „Крмчије са тумачењима“ то јест Светосавске Крмчије. Он се оправдавао да није млад да би се могао прихватити тако великог рада, истичући да је он лично допринео у изучавању Законоправила Св. Саве јер је у цијелости руком преписао Иловички препис Законоправила Св. Саве који је затим послао 1862. године у Беч професору Валтазару Богишићу на проучавање. Из тог дописа Ватрослава Јагића, види се да је писцу Општег имовинског законика за Књажевну Црну Гору као основ и извор послужило Законоправило Св. Саве. Он је из њега црпио методе за јасноће свих одредаба Општег имовинског законика, а посебно оног дијела о тумачењу неких изрека.²⁴

Из радова и писама Троицког, може се извести закључак да је неко спречавао да се сви преписи Законоправила Св. Саве одштапају и да се сваком на тај начин омогући да проучава овај законодавни рад Св. Саве. Умјесто да се шездесетих година двадесетог вијека Законопра-

²² Из писма о потребама Одбора за издавање Крмчије, који је Троицки упутио САНУ, види се врло лош однос, тачније речено немар и незаинтересованост према основним потребама за рад. Под тачком 3, каже се: *За наставак овог рада одбору је неопходна писаћа машина са словенским или са старим руским алфабетом. Машина са старим алфабетом није пригодна пошто нема 44 слова заједничких руском и словенском алфабету. До сада Одбор се користио већином машином доктора Фрадинског, али сада нема ни такве могућности. Треба скренути пажњу да је почетком рада одбора њему била додељена машина, али је касније била одузета за канцеларију академије и није била враћена упркос поновљеним тражењима одбора. (нап. аут. професор Виктор Фрадински је био члан одбора који је умро, а у току 1958. и у току 1959. године он је исписао 10000 варијанти из Београдске, Милешевске, Пећке и Пчињске Крмчије.) У архиву Војводине нашли смо и лист професора Фрадинског под насловом Варијанте Сарајевске Крмчије. Дакле није јасно зашто САНУ није прихватила приједлог његовог удовице да откупи и објави тај огромни труд професора Виктора Фрадинског.*

²³ *Ibid.*, Ф522 лист 46.

²⁴ Општи имовински законик за књажевну Црну Гору, ЦИД, Подгорица 2004, 208–211.

вило изда у штампаном издању, оно је потпуно гурнуто на супротни колосијек. Занемарен је и рад са прегалаштвом и љубави Троицког за вријеме његовог живота, јер је то дјело проучавао све до своје смрти. На дан када Српска православна црква прославља као светитеља цара Јустинијана, који је сачувао од пропадања дјела римских правника, умро је 1972. у својој 94. години професор Троицки и сахрањен крај Иверске капеле на Новом гробљу у Београду.²⁵

3. ЗАПИСИ ПУТОПИСАЦА О САРАЈЕВСКОМ ПРЕПИСУ ЗАКОНОПРАВИЛА

Проучавали су преписе Законоправила Св. Саве и пролазници, путописци који су у разним раздобљима пролазили кроз мјеста у којима су се налазиле те књиге. Тако је свестрани професор и пјесник Иља Александрович Шљапкин описао Сарајевски препис Законоправила Св. Саве у ком се стању налазио када је он посјетио стару српску Св. Архангелску цркву у Сарајеву 1908. године, уочи Првог свјетског рата. Бојећи се да ће у току рата пострадали тај рукопис, објавио га је 1915. у Сан Петербургу да би касније истраживачи могли закључити шта је све рукопис садржавао. И. А. Шљапкин је био професор три Универзитета: Петербуршког, Харковског и Саратовског. У изучавању Сарајевског преписа Законоправила, важан основ су његови путописни записи из 1908. године. Он је тада наступио као археограф и укратко описао рукописе које је у Старој српској цркви затекао, а касније је о томе и објавио рад под насловом „Рукописи Сараевской старосербской Михаило-Архангелской цркве”. Шљапкин је описао и садржај Законоправила.

На нашим просторима, у библиотекама се не може наћи рад проф. Шљапкина „Рукописи Сараевской старосербской Михаило-Архангелской цркве” у коме је он описао рукописе Старе српске Михајло-Архангеловске цркве у Сарајеву. Путујући у Сарајево из Загреба, у априлу 1908. године, он нам је дао и кратак опис пута и неке историјске чињенице из његовог непосредног опажања сапутника у вагонима воза. Он каже: *Вагони су били препуни аустријских и угарских официра који су причали да иду на турску границу ради спречавања, по њиховим ријечима, контрабанди* (Шљапкин 1915, 1). Своја запажања Шљапкин није штампао одмах послје тога, знајући да је послје њега рукописе проматрао и проф. А. И. Јацимирски и очекивао је да ће их он објавити. Након протекла шест година од свог боравка у Сарајеву, а видећи да се разбуктао 1914. године Велики рат и да је опасност да вриједни рукописи Старе српске цркве у Сарајеву буду уништени, одлучио је да

²⁵ С. Троицки, *Изабране студије из брачног права*, ПБФ Василије Острошки, Фоча 2015. приређивачи С. Стјепановић и Н. Тупеша

штампа своје кратке примједбе које је записао, сматрајући да ће помоћи будућим славистима у ери наступајућег славенског ослобођења (Шљапкин 1914, 2).²⁶

4. УГОВОР ОД ДАРОВАЊУ И ВИЈЕНУ У ГРАДСКОМ ЗАКОНУ

Градски закон, како је назван Прохирон у преводу Св. Саве, садржавао је и одредбе о даровању, посебно раздвајајући даровање у поводу брака, у браку, и уопште ко не може даровати и у поводу чега се не могу дарови вратити. Излажући у другој књизи одредбе о дару, Јефтимије Јовановић је то сврстао у трећи дио под називом о Мирски вјешчех. О предбрачном дару говори глава прва, а одмах иза тога у главе другој говори о вијену. Предлажемо да се умјесто термина мираз у данашњој правној терминологији, усвоји термин вијено како је било и у Законоправилу, јер је ријеч словенског поријекла. То би био предлог да се у наше законодавство уведе као назив за дар који се даје уз дјевојку у поводу брака женику. У глави шестој говори се о даровима и то у параграфу 231 како треба разумијевати дарове, затим коме се враћају дарови и напослијетку и даровања између мужа и жене.²⁷ Мишљења смо да би у породични закон требало унијети и одредбе о правном регулисању дарова које родитељи невјесте дају свом будућем зету и да га управо именују као вијено. Ако постоје у правима неких европских држава такве одредбе, зашто то не би била смјернице и за нашег законодавца.²⁸

5. ЗАКЉУЧАК

Смисао истраживања радова свих оних који су се бавили одређеном материјом може довести до циља, а то је свеобухватност резултата њихових истраживања у један јединствени резултат. Када неко уложи у свој рад на истраживању одређеног дјела, као што је то учинио Јефтимије Јовановић проучавајући Законоправило Св. Саве кроз Кормчују књигу која је као штампана дошла у Карловачку митрополију у другој половини 18. вијека, онда се може замислити колико је то било прегалаштво. Он је био образовани правник који је вршио и функцију сенатора

---

²⁶ С. Стјепановић, „Допринос професора Иље Александровича Шљапкина за изучавање Сарајевског преписа Законоправила Св. Саве“, *Гласник Темшвар* 2016.

²⁷ Фототипија *Сарајевског преписа Законоправила правила Св. Саве из 14. вијека*, Дабар, Добрун 2014.

²⁸ И. Мајсторовић, *Брачни уговор новина обитељског права*, Загреб 2005, 71. У аустријском праву под термином мираз (*heiratsgut*) подразумевају се два појма. Прво, према параграфу 1218. Аустријског грађанског законика, подразумева се имовина коју невјеста даје или неко трећи за њу даје, односно осигурава мужу као олакшање повезано са брачном заједницом.

града Новог Сада, бавио се и адвокатуром био је и судија и обављао још много дужности за које није био хонорисан. Из његове биографије може се видјети да је његов начин живота утицао и на његово усмјерење како ће проучавати законодавно дјело Св. Саве, да ће га ставити у трипартитни систем. Ставити нешто у систем могуће је ако само дјело има основ да се од њега уради систем. Значи да је Законоправило Св. Сава урадио тако да може користити и цркви и држави за један мирни однос, однос симфоније, и за исто такве односе међу поданицима државе и члановима Цркве.²⁹ За први уџбеник у свијету православног црквеног права треба се сматрати дјело Јефтимија Јовановића. Њему је смјерница за стварање свог рада била изворност и ауторитативност Законоправила. Јовану Хацићу за писање и рад на докторској тези послужило је као смјерница Законоправило Св. Саве из штампаног издања. Он је сам навео да је својим очима видио књигу Кормчу из 1787. године штампану у Москви. Из тога даље произлази да је он, иако под тешким условима и притиском Аустрије, успио у Грађанском законнику Србије сачувати сјећање на извор у Законоправило Св. Саве о брачном праву кроз параграф 93, упућујући на Кормчу књигу. Вриједност породичних и брачних односа као основне ћелије за свако друштво је тиме сачувана. Смјерница за рад на Општем имовинском законнику за књажевину Црну Гору Валтазару Богишићу било је Законоправило које је већ у народу кроз цркву било познато. О овом законнику много је у домаћој литератури, а и иностраној из конца 19. вијека речено. И професор Бенешевич је уложио много труда у изучавању Светосавског номоканона и животни вијек је завршио у прогонству, али његова дјела су остала за проучавање и повезивање с осталим истраживањима.

Мишљења смо да би требало да законодавна власт у сарадњи са правним факултетима оснује институт који би објединио истраживање свих досадашњих научних радова, којима је била смјерница Законоправило Св. Саве. Ово би било од вишеструке користи за сваку законодавну власт, јер би им била смјерница како да доносе законе који ће бити примјењивани и прихваћени од свих адресата којима су упућени, и који ће без присиле бити преточени у живот.

У Републици Српској и Босни и Херцеговини као и у Србији није регулисан законом уговор о даровању. У примјени су правна правила предратних законика. Како смо у овом раду навели примјер из Градског закона уговора о даровању, може се видјети како је Св. Сава кроз Законоправило давао народу смјернице како би требало да буде регулисана ова област. То би исто могло послужити и данашњем законодавцу као смјерница.

---

²⁹ Православна црква сматра својим члановима сва крштена лица било да су још у животу или су се упокојили, полазећи од начела да су пред Богом сви живи.

Стара латинска изрека каже да стари закони каткад спавају али никад не умиру (*Dormiunt aliquando leges, numquam moriuntur*). Нека ова изрека послужи да се из сна пробуде сви који би требало и могу да проучавају значај Законоправила Св. Саве за право свих словенских држава које су овим дјелом добили и правну терминологију која до тада у словенским језицима није постојала, а и Јустинијаном сачувано Римско право. Смјерница је законодавцу да при стварању закона пише јасно, разумљиво и на што једноставнијем језику, да би било што мање потребе за тумачењем правне норме.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Гардашевић, Благога, *Значај Светосавске Крмчије за наше црквено и државно законодавство*, II (XVII), св. 1, Београд 1958.
2. Мајсторовић, Ирена, *Брачни уговор новина обитељског права*, Загреб 2005.
3. Новаковић, Стојан, *Средњовековна Србија и Римско право*, Архив за правне и друштвене науке књига прва, број 3, Београд 1906.
4. Радојчић, Никола, „*Властел у Закону градском Номоканона Св. Саве*”, *Глас САНУ*, Београд 1949.
5. Соловјев, Александар, *Историја словенских права*, Београд 1998.
6. Соловјев, Александар, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926.
7. Стјепановић, Станка, „Допринос професора Иље Александровича Шљапкина за изучавање Сарајевског преписа Законоправила Св. Саве”, *Гласник*, Темишвар 2016.
8. Стјепановић, Станка, „Јефтимије Јовановић писац првог уџбеника грађанског и црквеног права”, *Годишњак правног факултета Источно Сарајево*, 2010.
9. Стјепановић, Станка, „Однос Милешевског преписа Законоправила Св. Саве и Сарајевског преписа Законоправила”, *Гласник ПБФ* број 11/2012.
10. Стјепановић, Станка, „Први уџбеник грађанског и црквеног права Јефтимија Јовановића”, *Зборник радова хармонизација грађанског права*, Пале 2011.
11. Троицки, Сергије, Викторович, : *Изабране студије из брачног права*, ПБФ Василије Острошки Фоча 2015, приређивачи С. Стјепановић и Н. Тупеша.
12. Троицки, Сергије, Викторович, *Црквено право*, Београд 2011.
13. Троицки, Сергије, Викторович, „Чешки научник о Светосавској Крмчији”, *Архив Војводине збирка Љубомир Бошковић*.
14. Хацић, Јован, Инаугурална правна дисертација, *О узроцима развода брака према учењу православне цркве Христове*, са латинског превода Владислав М. Тодоровић, Матица Српска, Нови Сад 2010.

Правни и други извори

1. *Грађански законик за Краљевину Србија одлукама Касационог суда у Београду*, Београд 1939.
2. *Грађански законик за Краљевину Србију*, Београд 1939.
3. Потврда САНУ број 2428 од 12.07.1956. Архив Војводине збирка Љубомир Бошковић (Ф522).
4. Фототипија *Сарајевског преиса Законоправила правила Св. Саве из 14. вијека*, Дабар, Добрун 2014.

Full Professor Stanka Stjepanović, LL.D.

Faculty of Law, University of East Sarajevo

ST. SAVA'S LEGISLATION AS A GUIDELINE FOR THE MODERN LEGISLATOR

Summary

St. Sava also included in his *Zakonopravilo* some of the secular legislation which he had taken from the Byzantine collections, with the aim of directing the Serbian state and its subjects in a legal way and thus extending Serbian customary law to secular laws. Jeftimije Jovanovic has been studying *Zakonopravilo* for forty years and wrote a first textbook based on *Zakonopravilo*. Sergei Viktorovich Troicki also studied *Zakonopravilo* for as many years as Jeftimije Jovanovic and left numerous papers and especially detailed guidance on how phototypes of the *Zakonopravilo* should be made. The author points to the need to consolidate the study of the *Zakonopravilo* of St. Sava in the works of Jeftimije Jovanovic and Troicki and believes that this would lead to the conclusion that St. Sava is the creator of legal terminology, not only among Serbs, but among other Slovenian nations as well. Author thinks that connecting the study of the *Zakonopravilo* of St. Sava with works of Jovan Hadžić, Slapkin, Benešević and Valtazar Bogišić, would lead the doctrine of church and civil law to the conclusion that returning to sources is the safest route to the modern organization of legal institutes. The *Zakonopravilo* could be a guideline for the legislator on how to adopt applicable regulations that will be tailored to the addressees' needs, taking into account geographical location and economic and social status.

Key words: *Zakonopravilo; Legislation; Custom; Marriage; Sources.*